

iskt kulturarv och svensk nationalism – Carl Gustaf Qvarnström, antiken och Italien”, medan Peter Nørgaard Larsen tar sig an ”Dansk figurmaleri i Rom i 1860’rne”. Tomas Björk berättar i ”Från Ragnar Lodbrok till Laokoon. August Malmström och Mårten Eskil Winge i Rom” om vilket inflytande det romerska konstlivet hade på de båda konstnärerna och Elina Anttila skriver om Albert Edelfelts besök i Rom och hans möte med de gamla mästarna. Denna andra avdelning avslutas med att Britt Inger Johansson skildrar de svenska arkitekternas studieresor till Italien.

Jan Zahle inleder bokens tredje avdelning, som är en samlad presentation av ”avstøbningernes” roll, med ”Avstøbninger i København i europæisk perspektiv”, där vi får sammanhangen mellan samlingarna i Rom, Paris, London och Bonn och den stora köpenhamnska samlingen klargjorda, vad som betraktades som väsentligt under olika tider och hur den köpenhamnska samlingen (liksom även andra) under 1900-talets mitt hamnade i en nedgångsperiod för att nu åter börja bli intressant.

Solfred Söderlind har i ”Gipsfrågan. Skulptur och avgjutningssamlingar i Sverige” åtagit sig i stort sett samma uppgift för Sveriges del, för hur Rom skulle återskapas i Stockholm genom Gustav III:s antiksamlingar och hur samlingarna utökades och inriktningen delvis förändrades genom inköp under hela 1800-talet. Synen på original respektive kopia är ett återkommande tema i flera av bokens artiklar.

Niels Messel ger i ”Skulpturmuseet i Kristiania” en intressant inblick i tillkomsten av detta, hur tankarna och resonemangen gick både när det gällde vilka avgjutningar som museet borde innehålla, hur de skulle presenteras och inte minst personstriderna när det gäller chefsposten under de första årtiondena med bl.a. Lorentz Dietrichson som en av de starka männen. Diskussionen om att förse skulpturavgjutningarna med fikonlöv, ett inte alls ovanligt förhållande i motsvarande institutioner ute i Europa, ger en intressant tidsbild. I bokens två sista bidrag behandlar Torben Melander ”Thorvaldsens avstøbningssamling og gipser i billedkunsten” och Riitta Nikula ”Helsingfors universitets skulptursamling – hi-storia och bakgrund”.

Hans Medelius, Stockholm

I industrisamhällets slagskugga. Om problematiska kulturarv. Lars-Eric Jönsson & Birgitta Svensson (red.). Carlssons Bokförlag, Stockholm 2005. 154 s., ill. ISBN 91-7203-672-9.

Att recensera en monografi är svårt, men en antologi är efter värre – hur ska man lyckas ge ett antal goda artiklar en rättvisande beskrivning på ett så begränsat utrymme? Lyckligtvis är *Industrisamhällets slagskugga* en osedvanligt sammanhållen antologi kring ett fastställt tema: problematiska kulturarv. På grund av det har jag valt att recensera genom att diskutera några övergripande frågor och problem som aktualiseras i samtliga artiklar. Antologin kan beskrivas som ett derivat utifrån en förstudie kring arbetstemat Marginalernas kulturarv, och en därtill knuten konferens på Nordiska museet i november 2002.

Den valda tematiken ligger verkligen i tiden – statlig kulturpolitik har under det senaste decenniet alltmer uppmärksammat och förordat satsningar för marginaliserade och eftersatta samhällsgrupper. Ambitionen är i sig ingalunda ny, men den har fått förnyat bränsle i kölvattnet av att makropolitiska skeden kring EU och ökad rörlighet mellan länder har bidragit till att luckra upp föreställningar kring statiskt nationsbundna ”kulturer”. Detta har resulterat i ett ifrågasättande av tidigare självklarheter, vilka övergripande har samlats under rubriken svenskt kulturarv. Vem eller vilka är det egentligen som har tolkningsföreträde när kulturhistoriska företeelser och objekt lyfts fram för att rubriceras som officiellt kulturarv? Är dessa urvalsprocesser värdemässigt neutrala – i vetenskapens tjänst – eller är det måhända så att mycket har blivit utelämnat; att grupper och företeelser har hamnar vid sidan av den officiella museala representationen?

Antologins författare menar samstämmigt att sistnämnda utestängning har varit (och fortsatt är) aktuell, vilket därmed gör frågan om representation till ett problemområde väl värt att debattera. Insamlingspolitik på museer och arkiv fungerar helt enkelt som en definitionernas maktutövning: institutionerna avgör vad som ska samlas och bevaras, samt därigenom även vad som ska uteslutas. Men som redaktörerna påpekar i sitt inledande kapitel är de officiella värden som begreppet kulturarv företräder egentligen inget som institutionerna har ensamrätt till. Kategorin kulturarv utkristalliseras i själva verket i interaktionen mellan samhälle, institutioner och individer. Den stora prövostenen för dagens kulturarvsbransch är därmed utmaningen att hitta vägar för att synliggöra alla sociala grupperingar, liksom alla möjliga tidpunkter och epoker. Inget kan längre av självklarhet lämnas utanför den minnesvärdande representationen.

Problemet är dock, vilket antologins författare pekar

på, att denna demokratiska ambition ofta havererar när ett potentiellt kulturarv antingen krockar med branschens eller skattebetalarnas kvalitetsomdömen. "Varför ska det slösas skattemedel på att bevara det där skräpet!" Konflikten kan bli än mer komplicerad om situationen är sådan att även de professionella sinsemellan är oense kring ett objekts eller en företeelses bevarandevärde. Karins Gustavssons artikel om spannmålslagerhuset i Eslöv belyser med tydlighet den förlamning som följer i spåren av en sådan mångbottnad konflikt. Här finns företrätt anhängare för antingen rivning eller bevarande hos såväl allmänhet som professionella.

Vad avser författarna då med epitetet problematiska kulturarv? Redaktörerna anger detta som "historiska företeelser som i någon mening har betraktats och/eller betraktas som svåra, komplicerade, föga uppbyggliga, omoraliska eller på annat sätt problematiska". I antologin representeras detta av industrisamhällets föråldrade psyk-, mental- och fångvård, liksom exempel på vissa former av omdebatterad industriell bebyggelse. Med andra ord företeelser som vi sedan barnsben har lärt oss är "problematiska" och som därmed helst bör glömmas, rivas eller talas tyst om. Det är således alldeles utmärkt att forskare och antikvarier därför gör tvärtom och lyfter fram detta som högst intressanta temaområden för samhällsanalys.

Men det finns inbyggda målkonflikter i dessa demokratiska ansatser. Argumentet kan framföras att marginalernas kulturer är just marginella – och därmed inte värda att odsla redan tunnsådda forskningsanslag eller bevarandemedel på. Författarna argumenterar dock övertygande för att studier av de underrepresenterades kulturarv i högsta grad lär oss att se mekanismerna bakom det som uppfattas som normaliteter. Genom att uppmärksamma marginalerna lär vi oss alltså att upptäcka drag i majoritetskulturen, vilket i sin tur kan förmå oss att hitta ingångar för att relativisera föreställningar om normalt och onormalt.

Men samtidigt kan också själva offentliggörandet och musealiseringen *skada* de marginalgrupper och/eller individer som man avser att lyfta fram. Officiellt kulturarv kan nämligen verka såväl inneslutande som uteslutande, och är inte sällan (eller alltid?) utpekandet normerande. Detta skapar en tvetydig slitning som kanske tydligast framträder i Georg Drakos artikel om representationen av leprasjuka i Sverige och Grekland. Å ena sidan kan musealiseringen av ett visst tidssnitts behandling av spetälska verka bekräftande för dikotomiseringen mellan sjukvård och patient. Generellt

företräds sjukvårdens historia utifrån denna aspekt som en kamp från mörker upp mot ljuset. Gamla behandlingsmetoder kontrasteras mot nyare, mer humana. Patienters erfarenheter sätts som inramning i bakgrunden till läkarvetenskapens landvinningar. Underförstått manifesteras en berättelse om heroisk kamp mot en gemensam fiende: sjukdomen. Kulturarvsprocessen fungerar därmed som ett socialt reningsbad: genom att uppmärksamma och musealisera det tidigare stigmatiserade och skambelagda vill samhället nu i efterhand två sina händer. Men hur human och välmenande är det egentligen att ställa ut människors svåra minnen och privata erfarenheter? Leder det till försoning med de tidigare utsatta, att offentliggöra journaler och människoöden, som om de vore intressanta specimen i en i övrigt musealt "objektiv" inramning? Drakos slutsats tycks vara att kulturarvsstämpeln i dessa fall mer syftar till att döva samhällets samvete, mer än att verkligen försonas med den drabbade gruppen.

Men vad är då alternativet? Bör museer inte alls försöka representera och visa leprasjuka, kriminella, sinnessjuka etc.? Instinktivt tror jag de flesta vänder sig mot en sådan, hypotetisk, censur. Här vill jag också påminna om den ståndpunkt redaktörerna nämner i sin inledande artikel och som även ligger i paritet med dagens officiella kulturpolitik, nämligen den att grupper som inte får sin röst hörd och representerad som kulturarv, lätt blir samhälligt osynliggjorda, undanträngda och nedvärderade. Att lyfta upp företeelser till officiellt kulturarv kan nämligen också ge stöd och legitimitet till tidigare underrepresenterade och osynliggjorda grupper, vilket exempelvis Mikael Eivergård gör gällande i sin artikel, när han diskuterar det generellt svala officiella intresset för att bevara Frösö mentalsjukhus.

Så, här står alltså kulturarvsforskaren och museimanen som åsnan mellan två höstackar – å ena sidan bör svåra kulturarv visas upp som officiella arv i kraft av medmänsklighet, demokrati och människors lika värde. Å andra sidan kan de individer som företräder dessa arv komma att bli kränkta av offentlighetens ljus och mekanismer: de blir tematiskt kategoriserade och individuellt osynliggjorda i den välvilliga bevarandeakt som parallellt med musealiseringen också distanserar sig från socialt ansvar och skuld. Bevarade statarbostäder tjänar idag som en effektiv markering för att samhället har lämnat denna form av livegenskap bakom sig; men fick statarna själva någonsin upprättelse så länge de levde?

En genomgående fråga för antologins författare tycks, i konsekvens av detta, vara huruvida svåra kulturarv

verkligen kan behålla sina dimensioner av samhällskritik och ifrågasättande när de väl har blivit officiella? Uppmärksammade negativa kulturarv – som Auschwitz eller Hiroshima – har tilldelats sina världsarvsutnämningar i en kontext av fredsbevarande och mänskliga rättigheter. Bevarandet av det negativa borgar därmed för en förtröttnan på framtiden. Kanske kan vi lära av det förflutna? Om de fysiska lämningarna av brott mot mänskligheten finns kvar, är det i vilket fall onekligen svårare att förneka att det ofattbara en gång har inträffat.

Men det är en sak att bevara lämningar från negativa företeelser som en majoritet av mänskligheten fördömer som avskyvärda. Svårare blir det i de fall då bevarandeam ambitionen endast visar sig företrädas av en minoritet. Är en leprakoloni, ett sinnessjukhus, ett fängelse värda att bevara och vilka är det egentligen som vinner på att så sker? Här har de professionella ett ansvar att verka som opinionsbildare. Det finns exempelvis idag knappast någon större folklig majoritet för att bevara Barsebäck kärnkraftverk, men läget kan se annorlunda ut i framtiden, om branschen hittar bärkraftiga argument för att bevara allmänhet och politiker.

Det sistnämnda reser emellertid ytterligare en fråga av principiell betydelse: är det de professionellas sak att peka ut bevarandevärda kulturarv? Som nämnts förhåller sig antologins författare kritiska till att branschfolket själva definierar officiellt bevarandevärde. Men, återigen, hur ska i så fall alternativen organiseras? Utsatta grupper som exempelvis sinnessjuka kanske saknar bärkraftiga röster som definierar och försvarar deras arv. Ska vi blunda för detta, eller bör vi låta kulturarvsbranschen hitta vägar för en dokumentation och en representation i dialog med de utsatta grupperna?

Jag uppfattar det som att antologins författare sympatiserar med det senare alternativet. Nästa steg är således att öka medvetenheten hos branschfolket, samt att utveckla metoder och syften för samlande och bevarande. Några patentlösningar finns det dock knappast för bevarande av problematiska kulturarv. Men det är viktigt att hålla debatten levande och att ge perspektiv och exempel på sådant som redan har gjorts, eller är på väg att genomföras.

Antologins artiklar bidrar alla till detta; de är samtliga välskrivna och läsvärda. Redaktörerna har, förutom den gemensamt skrivna och inledande artikeln, bidragit med var sin intresseväckande artikel. Inte minst tilltalar mig Lars-Eric Jönssons tankeexperiment om ett ”de sociala kategoriernas museum”. Ett sådant skulle ha som uppgift att ifrågasätta och visa på de samhälleliga och veten-

skapliga mekanismer som gemensamt formar sociala kategorier: ”sinnessjuka”, ”kriminella”, ”missbrukare” etc. Det övergripande budskapet om att problematiska kulturarv i första hand handlar om människovärden, mer än det materiella och ekonomiska, måste nämligen tas på allvar; trots att det materiella bevarandet självfallet är fortsatt nödvändigt. Ett samhälle som förmår att visa upp det svåra måste rimligen vara sundare än ett samhälle som aktivt försöker dölja det, men det räcker inte med att enbart bevara och ställa på display. Föremålen talar inte utan meningsfulla röster som beskriver deras funktioner och betydelser. Ett lyckat bevarande förutsätter därför att det materiella, det ekonomiska och de mänskliga erfarenheterna kan kombineras i ett musealt eller miljövårdande sammanhang. Att bevara problematiska kulturarv handlar därför inte så mycket om att bevara artefakter, som att låta röster höras på arenor där de tidigare bara på undantag har ägt tillträde. Att ta till sig svåra kulturarv handlar i slutändan om oss själva, om hur mycket vi vill veta, och om hur mycket vi vill glömma.

Richard Pettersson, Umeå

Bo Stråth: *Union och demokrati. De förenade rikena Sverige–Norge 1814–1905*. 688 s., ill. ISBN 91-578-0456-7.

Francis Sejersted: *Socialdemokratins tidsålder – Sverige och Norge under 1900-talet*. 596 s., ill. ISBN 91-578-0457-5. Nya Doxa, Nora.

Det er en ordentlig mundfuld, som professor i samtids-historie ved Europauniversitetet i Firenze Bo Stråth, har serveret for os. Men også en rigtig lækkerbidsken. Skønt nok mest beregnet for historikere er dette er en overordentlig læseværdig bog, som alle historisk interesserede – også nordiske etnologer – bør kunne have fornøjelse af. Den leverer et fornemt bidrag til forskningen i ikke kun Sverige–Norges, men også hele Nordens historie, idet der ikke mindst med hensyn til Nordens geopolitiske situation i årene omkring 1814, Krimkrigen og unionsopløsningen, foretages udblik til de storpolitiske konsekvenser for hele Norden af de svensk-norske kongers udenrigspolitik. 1800-tallet var stadig et dynastisk århundrede. Samtidig med at de demokratiske bevægelser fik mere og mere fodfæste.

Det er samtidig en lærd bog. Stråth fører undervejs i sin helt igennem konsistente fremstilling både direkte og